

TURINYS

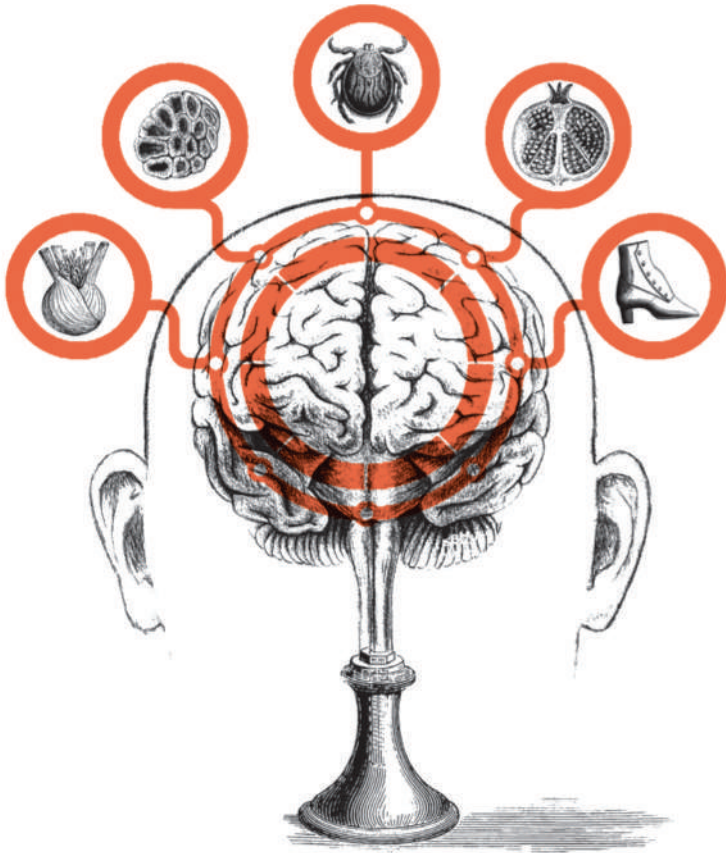
- 9 **Išpėjimas** (Jean'as-François Marmion'as)
- 15 **Mokslinis kvailių tyrimas**
(Serge'as Ciccotti)
- 27 **Kvailių tipologija**
(Jean'as-François Dortier)
- 39 **Mulkių teorija**
Pokalbis su Aaron'u James'u
- 49 **Nuo kvailybės iki niekų**
(Pascal'is Engel'is)
- 59 **Žmogus labai klysta**
(Jean'as-François Marmion'as)
- 70 **Klausimai-atsakymai apie iškreipimus (ir euristikas)**
(Jean'as-François Marmion'as)
- 75 **Kvailybė ir kognityvinis iškreipimas**
(Ewa Drozda-Senkowska)
- 85 **Mąstymas, greitas ir lėtas**
Pokalbis su Daniel'iu Kahneman'u
- 97 **Apie kvailybę smegenyse**
(Pierre'as Lemarquis'as)
- 109 **Sąmoninga kvailybė**
(Yves'as-Alexandre'as Thalmann'as)
- 119 **Kodėl labai intelektualūs žmonės kartais tiki nesąmonėmis**
(Brigitte Axelrad)
- 131 **Kodėl randame prasmę sutapimuose?**
Pokalbis su Nicolas'u Gauvrit'u
- 141 **Kvailybė kaip loginis klaidės**
(Boris'as Cyrulnik'as)

- 149 **Kvailybės kalba**
(Patrick'as Moreau)
- 161 **Emocijos ne (visuomet) paverčia mus kvailiais**
Pokalbis su Antonio Damasio
- 167 **Kvailybė ir narcisizmas**
(Jean'as Cottraux)
- 179 **Geriausi manipulatoriai žiniasklaida? Žiniasklaida!**
Pokalbis su Ryan'u Holiday'umi
- 191 **Buki ir pikti socialiniai tinklai**
(François Jost'as)
- 205 **Internetas: proto pralaimėjimas**
Pokalbis su Howard'u Gardner'iu
- 213 **Kvailumas ir posttiesa**
(Sebastian'as Dieguez)
- 233 **Nacionalistinių kvailysčių metamorfozės**
(Pierre'as de Senarclens'as)
- 245 **Kaip kovoti su kolektyvinėmis klaidomis?**
(Claudie Bert)
- 251 **Kodėl vartojame lyg pakvaišę.**
Pokalbis su Dan'u Ariely'iu
- 259 **Žmogus – viskam pasiryžusi gyvūnų rūšis**
(Laurent Bègue)
- 273 **Kaip pasipriešinti niekšeliams?**
(Emmanuelle Piquet)
- 285 **Kvailybė vaikų akimis**
Pokalbis su Alison Gopnik
- 293 **Ar sapnuojame kvailystes?**
(Delphine Oudiette)
- 303 **Didžiausia kvailystė – tikėti, kad esi protingas**
Pokalbis su Jean'u-Claude'u Carrière'u
- 313 **Kaip taikiai sugyventi su savo kvailystėmis**
(Stacey Callahan)
- 323 **Kvailybė – tai išminties foninis triukšmas**
Pokalbis su Tobie Nathan'u
- 332 **Bendraautorai**

Apie kvailybę smegenyse

Pierre'as Lermarquis'as

Neurologas ir eseistas

Jean'o-François Marmion'o paklaustas, ar man būtų įdomu parašyti straipsnį apie kvailybės vietą smegenyse, prisipažįstu, pajutau entuziazmo antplūdį. Ir iškart sutikau, net gerai nežinodamas kodėl. Žinoma, pradžioje neteisingai supratau ir maniau, kad reikės kalbėti apie pirmuosius džeimsus bondus ir Rožės vardą. Žinoma, kai geriau suvokiau tos temos svarbą, man dar buvo pažadėtas puikus honoraras ir garbė atsidurti prestižinio leidėjo leidinyje. Galiausiai, iššūkis – devizu pasirinkęs Marką Tveną – „Jie žinojo, kad tai neįmanoma, ir tai padarė“ – staiga surėmiau kaktą su Audiard'o Dédulėmis gangsteriais (*Tontons Flingueurs*): „Kvailiai išdrįsta viską! Iš to ir galima juos atpažinti.“ Man reikėjo kuo greičiau atsisakyti iliuzijų, kadangi nepanašu, kad nors viena save gerbianti neurologijos mokslinių tyrimų laboratorija būtų tyrusi šį reiškinių, kuris iš tiesų yra esminis ir sudaro svarbią mūsų kasdienio gyvenimo dalį. Teko ieškoti nepramin-to kelio. Pirmiausia supratau, kad pradinis mano entuziazmas buvo daug sakantis ir tai buvo pagrindinis mano tiesos paieškų etologinis kriterijus! Be to, pagrindu galėjo pasitarnauti tai, ką prisiminiau iš neurologijos ir naudingų skaitinių. Galiausiai, paveikslas. Nepakenčiamas, kurį net Lacan'as*, turėjęs

* Jacques'as Marie Émile'is Lacan'as (1901–1981) – prancūzų psichoanalitikas ir psichiatras, vadintas „kontroversiškiausiu psichoanalitiku nuo Freudo“. *Vikipedija*.

jo originalą savo vonios kambaryje, slėpė po slankiojančia siurrealistine uždanga. Tai buvo dailininko Courbet'o garsaus paveikslo, kuriame pavaizduota nuoga moteris, pasyviai pirmame plane atvėrusi savo lytį, savo *con*, ir kuris vadinasi, kaip jau atspėjote, *Pasaulio kilmė*, reprodukcija.

„O dabar parodysiu jums kai ką nepaprasto“, – trumpai pareiškė psichoanalitikas, nudengdamas paveikslą prieš garbingus savo svečius, nuo Lévi-Strauss'o iki Pikaso, tarp jų ir Marguerite Duras, slapta stebėdamas jų apstulbimą...

Dėl moters dubens ypatumų visi mes esame gerokai per anksti gimę ir turėtume dar bent 15 mėnesių patūnoti šiltai prieš būdami išmesti į didįjį pasaulį. Dėl to anksti patiriame krūvą stresinių situacijų, kurios gali nulemti mūsų gyvenimą, net jei jų ir neprisimename.

Be to, mūsų smegenys išsivystė pernelyg greitai ir yra kankinamos įvairių vidinių karų ir kitokių interesų konfliktų, kurie ir paaiškina, kodėl mums dažnai sunku priimti sprendimą... neretai patį prasčiausią!

Šiaurės ir Pietų karas:

Teoriniu požiūriu mūsų smegenys veikia paprastai. Jos panašios į Ticiano drobę, vaizduojančią apdairumo alegoriją. Drobėje – trys galvos, įkūnijančios vis kitą gyvenimo tarpsnį. Dailininkas pavaizdavo senį, jo sūnų ir įvaikintą anūką bei žodžius: „Žinodama apie praeitį, dabartis elgiasi apdairiai, kad netektų raudonuoti už savo poelgius ateityje.“ Mūsų smegenys veikia kaip ateitį numatanti mašina, jų tikslas – išsaugoti mus prisitaikant prie aplinkybių, kas įrodo jų lankstumą. Užpakalinės smegenys sugaudo ir iškoduoja jutimų perduodamą informaciją, sulygina ją su tuo, ką jau yra tuo klausimu

KODĒL LABAI INTELEKTUALŪS ŽMONĒS KARTAIS TIKI NESĄMONĒMIS

Brigitte Axelrad

Filosofijos ir psichologijos
garbės profesorė

„Visose pastangose šviesti, kurių ėmėsi demokratinės visuomenės, regis, buvo užmiršta pagrindinė žinojimo teikiama nauda: be metodų veikiantis kritiškas protas lengvai nukrypsta į patiklumą. Abejonė turi euristicinių privalumų, tas tiesa, tačiau ji gali nuvesti ne į proto savarankiškumą, o į kongityvinį nihilizmą.“

Gérald'as Bronner'is, *La Démocratie des crédules*¹ (*Patikliųjų demokratija*)

Zmonės, kurių intelektas, regis, akivaizdus, kartais nustebina be jokios šypsenos dėstydami visiškai nepagrįstas mintis arba palaikydami neprotingas teorijas.

Tiesa, kad jokie visuotinai priimto intelekto apibrėžties nėra. Nėra greičiausiai dėl to, kad šis žodis apima įvairius gebėjimus: istorija pateikia mums daugybę žmonių, kuriuos visi vienbalsiai laikė protingais tokiose srityse kaip mokslas, technologijos, menas ar filosofija, pavyzdžių.

Apibrėžus intelektą kaip „gebėjimą samprotauti, planuoti, spręsti uždavinius, galvoti abstrakčiai, suprasti sudėtingas idėjas, greitai mokytis ir mokytis iš patirties“ ir juo remiantis atlikus 63 tyrimų² metaanalizę, prieita prie išvados, kad intelektualūs žmonės mažiau linkę tikėti, nei kiti.

¹ Puf, 2013, p. 296.

² M. Zuckerman, J. Silberman, J. A. Hall, *Personality and social psychology review*, The Relation Between Intelligence and Religiosity-A Meta-Analysis and Some Proposed Explanations (vert. La relation entre l'intelligence et la religiosité – Intelektu ir religingumo ryšys) (Ročesterio universitetas, 2013 m. rugpjūtis).

Taigi, atrodo logiška, kad aukšto intelekto žmonės turi daugiausia galimybių netapti religingais.

Norint apibrėžti labai aukšto lygio intelektą, reikia kalbėti apie stebinantį kai kurių individų gebėjimą išsivaduoti iš dominuojančių savo epochos modelių ir išsukti iš pramintų kelių, jų gebėjimą rasti naujovių, nesitenkinti tuo, kas esamu momentu, regis, puikiai vyksta savaime: Galilėjus, Darvinas, Einšteinas ar Kantas ir Dekartas mąstė kitaip nei jų amžininkai. Jie ėmė abejoti daugumos mąstymu ir pernelyg paprastais paaiškinimais. Jų atveju intelektas ėjo koja kojon su kritiniu mąstymu, gebėjimu intelektualiai „atsisipirti“ vyraujančioms idėjoms, mėginimui viską įrėminti doktrina ir apskritai bet kokio pavidalo dogmatizmui.

Tačiau viename savo straipsnyje³ Kalifornijos valstybinio universiteto psichologijos katedros docentė Heather Butler ėmėsi nagrinėti trikdantį reiškinį: intelektualūs žmonės gali kalbėti ir daryti kvailus dalykus (angl. *foolish things*) ir tikėti nesąmonėmis.

Ji rašo: „Kritinis mąstymas, nors ir dažnai painiojamas su intelektu, nėra intelektas.“ Kritinis mąstymas yra pažinimo įgūdžių, leidžiančių mums racionaliai mąstyti atsižvelgiant į siekiamą tikslą, visuma ir polinkis pasinaudoti tais įgūdžiais, kai to reikia. Kritiškai mąstantys žmonės [...] yra lanksčiai mąstantys žmonės, kuriems reikia įrodymų savo įsitikinimams pagrįsti ir kurie atpažįsta klastingus mėginimus juos įtikinti. Kritinis mąstymas reiškia gebėjimą įveikti kongnityvinius prietarus (pavyzdžiui, gudrumą po laiko, patvirtinimo šališkumą).“

³ H. A. Butler, *Why Do Smart People Do Foolish Things? Intelligence is not the same as critical thinking and the difference matters* (Scientific American, 3 Octobre 2017).

Dabar aiškiau, kodėl net ir labai intelektualūs žmonės kartais tiki keistais dalykais. Sociologas Gerald'as Bronner'is dokumentiniame filme *Proto patrauklumo dėsniai* (*Les lois de l'attraction mentale*⁴) Thomas'ui C. Durand'ui neseniai duotame interviu sakė nuo pat pradžių buvęs milenaristas*: „žinau, kad galima tikėti kvailais dalykais pačiam nebūnant kvailiu“. Ir pridūrė, kad būtent „sutapimų seka“, „visų mažų dalykelių seka“ privertė jį suabejoti šiuo tikėjimu.

Tačiau ne visi tokia galimybe pasinaudoja.

Jimmy'is Carter'is ir jo laiškas ateiviams

JAV prezidentas Jimmy'is Carter'is (1977–1981 m.) savo rinkiminės kampanijos metu buvo pareiškęs: „Jei būsiu išrinktas prezidentu, pasirūpinsiu, kad visa šioje šalyje turima informacija apie pastebėtus NSO būtų prieinama visuomenei ir mokslininkams.“ Jis dar pridurdavo šį keistą sakinį, kuris yra tikras patvirtinimo šališkumo pavyzdys: „Esu tikras, kad NSO egzistuoja, nes vieną jų mačiau.“

Remdamasis savo įsitikinimais, Jimmy'is Carter'is 1977 m. rugsėjo 5 d. nusiuntė į *Voyager 1* palydovą ateiviams skirtą laišką. Jame pristatydamas palydovą ir Žemę, Jimmy'is Carter'is šitaip kreipėsi į ateivius: „Tai dovanėlė iš nediduko tolimo pasaulio, mūsų garsų, mūsų mokslo ir vaizdų, mūsų muzikos, minčių ir jausmų pavyzdys. Mes mėginame išgyventi savo laikmetį, kad galėtume gyventi jūsiškiame. Mes tikimės, kad vieną dieną, kai išspręsime mus užklupusias problemas, prisijungsime prie galaktikos civilizacijų bendruomenės. Šioje didžiulėje ir genialioje visatoje šiuo

⁴ La Tronche en biais, *Les Lois de l'attraction mentale*, novembre 2017.

* Milenarizmas (lot. *millenarium* – tūkstantmetis), religinis mokymas apie tūkstantmetį žemišką mesijinę karalystę, ateisiančią prieš pasaulio pabaigą. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*.

įrašu išreiškiame savo viltį ir pasiryžimą, kaip ir gerą savo valią.“

Tai, kad Jimmy'is Carter'is, 2002 m. Nobelio taikos premijos laureatas, daugybės politinės literatūros knygų autorius, buvo toks naivus ir siuntė ateiviams žinutes, kurios pasieks juos tik po keturiasdešimties tūkstančių metų ir, bet kuriuo atveju, mes apie tai nė nesužinosime, nes palydovas po 2025 metų duomenų nebesiųs, glumina.

Kita vertus, Jimmy'is Carter'is buvo ne vienintelis, siuntęs pranešimus ateiviams. 2017 m. lapkričio 19 d. *Science Post* pranešė, kad SETI (*Search for Extra-Terrestrial Intelligence – Nežemiško proto paieškos*) astronomų komanda išsiuntė radijo pranešimą su informacija apie mūsų Saulės sistemos planetas, DNR struktūrą, žmogaus atvaizdu, kita informacija apie Žemę ir jos gyventojus link kaimyninės sistemos, vienos iš artimiausių sistemų, kurioje gali būti potencialiai gyvybei tinkama planeta, esanti pakankamai arti, kad galėtume sulaukti atsakymo mažiau nei per 25 metus, žinoma, po gerokai pratingesnio laiko, tačiau visgi ne rytoj.

Stebinantis dalykas: mokslininkai, tokie kaip fizikas Stephen'as Hawking'as ar astronomas, Kalifornijos universiteto Berklyje SETI tyrinėtojas Dan'as Werthimer'is įspėjo valdžios institucijas apie galimas bendravimo su nežemiškomis civilizacijomis pasekmes: „Galinti gauti ir suprasti šiuos pranešimus civilizacija tikrai bus gerokai senesnė ir gerokai labiau techniškai pažengusi, nei mūsų.“ Dan'as Werthimer'is pastebėjo: „...tai panašu kaip šūkauti miške prieš tai neįsitikinus, ar jame yra tigrų, liūtų, lokių ar kitų pavojingų gyvūnų.“

Yra dėl ko sutrikti...

Be to, pernelyg intelektualius asmenis gali taip apakinti jų pačių įsitikinimai, kad jie atsisakys savo laisvės kritiškai mąstyti ir paaukos ją ar net gyvybę.

Genealiai įžvalgus, tačiau apakintas savo įsitikinimų Steve'as Jobs'as

Pravardžiuojamas *iGod*, pažangiųjų technologijų dievu, jis dažnai kalbėdavo apie „maginį mąstymą“, apie idėją, kad gali pajungti pasaulį savo valiai. Kai jis įgyvendino savo genialias idėjas, toks mąstymas davė savo vaisių, tačiau buvo visiškai bejėgis prieš vėžį.

Anot jo biografų Daniel'io Ichbiah'o ir Walter'io Isaacson'o ir atsižvelgiant į visus jo inicijuotus pasiekimus, Steve'as Jobs'as buvo labai intelektualus, net genialus. Žurnalistas ir *Les 4 vies de Steve Jobs: Biographie de Steve Jobs (4 Steve'o Jobs'o gyvenimų: Steve'o Jobs'o biografijos)* autorius Daniel'is Ichbiah'as jį aprašė taip: „Sudėtingas, perfekcionistas, genialus ir apdovanotas įgimtu grožio suvokimu, Jobs'as mokėjo drąsiai svajoti ir turėjo talentą įtikinti kitus svajoti kartu [...]. Jis buvo ne generalinis direktorius, o tikras nepailstamai Galio beiėškantis menininkas, siekiantis pakeisti pasaulį...“

Rašytojas, Alberto Einšteino, Henry'io Kissinger'io, Bendžamino Franklino biografijų autorius, iliustruodamas Steve'o Jobs'o biografiją, cituoja vieną bendrovės *Apple* reklaminės kampanijos *Think Different* sakinį: „Tik tie, kurie pakankamai pamišę, kad manytų galintys pakeisti pasaulį, iš tiesų gali tai padaryti.“

Biologinis Steve'o Jobs'o tėvas buvo siras. Jo motina – amerikietė. Būdamą netekėjusi studentė, ji atidavė savo tik ką gimusį sūnų įvaikinti Jobs'ų šeimai su sąlyga, kad jis užaugęs

Žmogus – viskam pasiryžusi gyvūnų rūšis

Laurent Bègue

Prancūzijos universitetinio instituto narys ir
Žmogaus studijų instituto (Alpių regionas) direktorius

„Taip mylime karves ir vis tiek jas suvalgome.“

Alain'as Souchon'as, *Sans queue ni tête*
(*Be galvos ir uodegos*) (1993)

Sausakimšame priekiniame Versalio rūmų kieme nugriaudėja karališkųjų pabūklų salvės. Šią 1783 m. rugsėjo 19 dieną, lygiai 13 valandą, stebint Liudvikui XVI su savo šeima, į oreivystės istoriją taikiai įžengia antis, gaidys ir avis. Komanda užima savo vietas iš karklo vytelių pintame krepšyje, pritvirtintame prie brolių Mongolfjė karšto oro baliono, ir netrukus, džiūgaujant nuste-bintai publikai, pakyla į 600 metrų aukštį, tuomet sklendžia kelis kilometrus. Nors istorinį skrydį sutrumpina netikėtai plyšęs balionas, trys plunksnom ir vilna pasidabinę didvyriai nusileidžia Vokresono miške. Dofinas juos karališkai apdo-vanoja apgyvendindamas savo žvėryne. Praėjus vos kelioms savaitėms po mūsų oreivių ne savo noru atlikto žygdarbio, savo ruožtu, tik mažiau rizikuodami, į dangų pakyla žmonės.

Nuo tos dienos vandens ir žemės gyvūnai (putpelės, medūzos, katės, šunys, beždžionės, salamandros ir kt.) dešim-timis buvo siunčiami į stratosferą, bet ne visuomet dangus jiems šypsojosi taip, kaip jų pirmtakams. Net ir XXI a. pra-

džioje ne tik mokslinių bandymų, bet ir pramonės gamybos tikslais arba maistui žmonės nužudo nesuskaičiuojamą kiekį gyvūnų. Visame pasaulyje beveik 100 milijonų gyvūnų kasmet patenka į laboratorijas¹, 70 milijardų paukščių ir žinduolių paskerdžiami maistui, sužvejojama trilijonas žuvų. Kad toks produktyvumas būtų įmanomas, mes ne tik sukūrėme sudėtingus mokslinius bei zootechninius protokolus, bet ir susigalvojome psichologinių mechanizmų, leidžiančių mums ignoruoti arba įteisinti tokio gyvūnų panaudojimo žalą.

Jeigu *homo sapiens* kenkėjiška veikla kitų rūšių atžvilgiu neturėtų dar ir pačiai žmogaus egzistencijai labai nepalankių pasekmių, galima būtų kalbėti tik apie neįtakumą arba žiaurumą, bet ne apie tai, kas nurodyta juokingame šios knygos pavadinime. Deja, ir toliau masiškai naudodama gyvūnus, žmonija rizikuoja kelionę tęsti tokiomis pat pavojingomis sąlygomis, kaip prakiuręs karšto oro balionas. Šiuo metu kai kurie autoriai publikuoja plačiai visuomenei skirtas knygas gąsdinančiais pavadinimais, kuriose kalba apie žalą ekologijai ir pramoninių ūkių žiaurumą (*Farmageddon*, liet. *Fermagedonas*) arba kaltina intensyviają žvejų žvejybą (*Aquacalypse*, liet. *Akvakalipsė*), tačiau mes nepaisome šių perspėjimų ir toliau ramiai miegame. Nes rūšis, kuriai priklausome, turi pavojingą privilegiją naudotis psichologinėmis jėgomis, leidžiančiomis neįtikėtinais jos kvailybei plėtotis neprotingame santykiyje su kitais gyvūnais.

Citatos „Norėčiau, kad mano valstiečiai kiekvieną sekmadienį išsivirtų puode vištą“ autorius karalius Henrikas IV savo finansų ministru paskyrė garsųjį Sully, kuris mėgo skelbti, kad „ganymas ir arimas yra dvi Prancūziją maitinančios

¹ A. Jouglas, *Profession: Animal de laboratoire* (Autrement, 2015).